

Standardforside til projekter og specialer

Til obligatorisk brug på alle projekter og specialer på:

- Internationale udviklingsstudier
- Global Studies
- Erasmus Mundus, Global Studies – A European Perspective
- Politik og Administration
- Socialvidenskab
- EU-studies
- Forvaltning (scient.adm)

Udfyldningsvejledning på næste side.

Projekt- eller specialetitel:		
Etik i organisatorisk sammenhæng		
Projektseminar/værkstedseminar:		
Arbejde, etik og mangfoldighed		
Udarbejdet af (Navn(e) og studienr.):	Projektets art:	Modul:
Jesper Riisgaard Ternsøe - 56123	Praktikprojekt	K1
Vejleders navn:		

Rasmus Willig
Afleveringsdato:
Mandag d. 3/8-2015
Antal anslag inkl. mellemrum:
47.921
Tilladte antal anslag inkl. mellemrum:
48.000

OBS!

Hvis du overskrider det tilladte antal anslag inkl. mellemrum vil dit projekt blive afvist indtil en uge efter aflevering af censor og/eller vejleder.

Indholdsfortegnelse

1.0 Indledning	4
<i>1.1 Problemformulering</i>	5
2.0 Case og baggrund	5
<i>2.1 Metode</i>	9
3.0 Teori	11
4.0 Social- og sundhedspolitik	15
5.0 Diskussion	17
6.0 Konklusion	21
7.0 Litteraturliste	22

1.0 Indledning

Det er nærmest efterhånden almen viden, at den offentlige sektor har været under udvikling de seneste år. Indenfor de socialvidenskabelige discipliner tales der bl.a. om overgangen fra *welfare* til *workfare* (Larsen 2013: 9) og den senmoderne refleksivitets indtrængen i organisationsstrukturer, der detroniserer traditionelle autorisationsformer til fordel for individets eget refleksionspotentiale. Begreber som *værdibaseret ledelse* og *værdibaserede organisationer* er blevet allemandseje, og udgør nærmest det naturlige startpunkt. Ole Thyssen påpeger elokvent, at etikken har:

”... bredt sig til alle samfundets områder med en sådan hast, og en sådan retorisk tomhed, at mange får kvalme ved ordet. Men kvalme eller ikke kvalme, så sætter den dramatiske tvang til fornyelse i moderne samfund ustandseligt befolkningen – os – i dilemmaer, som ikke har fået en afklaring i generationers løb” (Thyssen 2010: 8).

Det er disse dilemmaer som min praktikvirksomhed, Etikos, forsøger at navigere i. Etikos bidrager med konsulentbistand, typisk i offentlige velfærds- og omsorgsinstitutioner, hvor arbejdet med mennesker melder sig som et krav om etisk stillingtagen. Blot fordi, at det nu står nedfældet i bestemmelserne hos en organisation, at medarbejdere skal/bør reflektere på en konsistent og argumenterende måde, så følger det ikke nødvendigvis at de ved hvordan man kan gribe en sådan opgave an. Grundlæggende arbejder Etikos med tre kategorier, når de forsøger at kvalificere arbejdet med etiske dilemmaer – et punkt jeg vil vende tilbage til – hvor der synes at være bestemte fagligheder (herunder medarbejdertyper), hvor de strukturelle betingelser for udøvelsen af det arbejde, de finder vigtigt, har ændret sig. I mit arbejde som organisationskonsulentpraktikant har jeg kunnet fornemme en bestemt strømning ift. hvilke styringsredskaber, der bruges på de arbejdspladser, jeg har besøgt. Styring er altid styring af andre menneskers adfærd, og visse professioner synes at inkarnere en bestemt form for adfærd (Jørgensen 2015: 92) – og er derfor samtidigt styring af de normative prioriteringer, der ligger implicit i denne adfærd. Disse normative prioriteringer kan løst tilnærmes ved det, der populært kaldes ”de bløde værdier”; herunder omsorgs- og relationsarbejde. De medarbejdere, der har et ”for stort fokus” på disse begreber i deres arbejde kan opleve at blive negligerede på baggrund af en mistænkeliggørelse af deres faglige selvbestemmelse. Det er dette fænomen, jeg ønsker at undersøge nærmere. Jeg vil i mit projekt forsøge at skitsere min praktikvirksomheds arbejdsmetode med etikken i praksis, og hvorvidt denne metode kan siges at give

teoretisk ballast til en nutidigt strømning i professionssociologien, der undersøger forholdet mellem professioner og styring.

1.1 Problemformulering

- *Hvorledes er der en sammenhæng mellem nærhedsetikken og offentlige ledelsesreformer af den professionelle autonomi i pædagogfagligheden?*

2.0 Case og baggrund

Min praktikperiode foregik som allerede beskrevet i konsulentvirksomheden Etikos. Jeg vil derfor i dette afsnit uddybe gå i dybden med hvilken slags organisation Etikos er, dens arbejdsfelt, hvordan dens arbejdsmetoder udfolder sig i praksis og hvorledes denne spiller ind i min analyse.

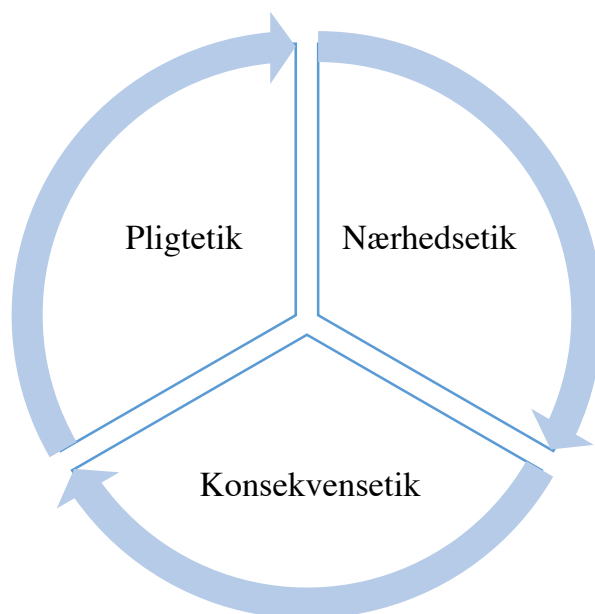
Etikos er en konsulentvirksomhed med base i Risskov, Aarhus¹, der har eksisteret siden 2006. Etikos udmærker sig ved at være eksplicit centreret om at arbejde med etik. Det systematiske arbejde med etikken søger at højne det, Etikos kalder *den etiske kvalitet* i organisationer, ud fra en systematisk håndtering af de dilemmaer, som medarbejder kan stå i. Etikos påstår ikke at levere svarene til dilemmaerne, men forsøger at håndtere dem gennem en fælles, proceduremæssig analyse, hvor de moralske og konfliktskabende faktorer tydeliggøres. Mine opgaver har primært bestået i at deltage i og observere procesforløb på organisationsplan, hvor jeg har udarbejdet procesreferater til kunder, der efterfølgende fungerer som vejledning, opslagsværktøj og oversigt over de konkrete tiltag, som skal implementeres i organisationen. Derudover har jeg varetaget mindre opgaver ifm. med introduktion af etisk teori på uddannelse for såkaldte "etikambassadører" og en smule undervisning i videnskabsteori og etik på en sygeplejerskeuddannelse. En af kerneteserne, som Etikos arbejder ud fra, er at der har fundet et paradigmeskifte sted i det grundlag, hvorpå den moderne organisationsform grundlægges, drives og ledes: Frem for at organisationer i dag er struktureret omkring et rigt regelsæt er begreber som *etik* og *værdier* i højere grad i centrum for institutioner og virksomheder. Der tales om *værdibaserede* organisationer (Busk & Madsen 2012: 88) i forlængelse af den øgede forandringshastighed og kompleksitet, der følger af bl.a. en individualiseringstendens (Bakka & Fivesdal 2004: 335). Den øgede fokus på implementeringen af etisk refleksion, og fraværet af protokoller for handling, giver dermed også et større rum for usikkerhed qua fraværet af faste, stabile

---

¹ Adressen er Rolighedsvej 45.

retningslinjer. På den anden side kan det mere fleksible handlingsrum, baseret på den enkeltes refleksion, opleves som frihedsskabende. Det er dog ikke givet, at medarbejderen i børnehaven, rehabiliteringen eller på kommunen har den nødvendige teoretiske indsigt, og herunder de metodologiske redskaber, til at reflektere grundigt over de dilemmaer de står i, også selvom det formelt kræves af dem. Det er her, at Etikos kommer ind i billedet. Via facilitering af procesforløb på både horisontale og vertikale akser i organisationsstrukturen forsøger Etikos at skabe bevidsthed om etikken som redskab til refleksion og håndtering af dilemmaer. Arbejdet med etikken har tre primære mål: i) at skabe en fælles kultur både vertikalt og horisontalt i organisationen, hvorved medarbejdere kan ”mødes på midten” i en faglig, saglig dialog frem for at blive i deres personlige, intuitive holdninger ii) at skabe sammenhæng mellem værdier og handling og iii) håndtere, men ikke fjerne, dilemmaer fra hverdagen (Etikos).

Procesforløbene tager altid udgangspunkt i en bestemt metodik, som Etikos kalder *den etiske metode* (Busk & Madsen 2014: 8). Den etiske metode er et teoretisk konglomerat af tre forskellige moralfilosofiske positioner, der har hver deres ejendommelighed. De tre teorier tjener som afsæt til at reflektere og argumentere på et begrundet og systematisk grundlag. *Metoden* inkluderer disse tre positioner:

Jeg vil på nuværende tidspunkt afstå fra en længere indføring i disse tre teoretiske positioner, men på nuværende tidspunkt holde mig til en minimal skitse:

Nærhedsetikken er den position, der betoner følelsernes betoning i etiske deliberation – hvis man i denne forstand kan tale om bevidst deliberation. Nærhedsetikeren tager altid udgangspunkt i den konkrete, medmenneskelige relation og afstår fra systematiske, rationelle beregninger over enten nytte eller ufravigelige moralske principper. Etikken opstår i mødet af *den andens behov som omsorg* (Aadland 2006: 81). Hermed er nærhedsetikken tæt knyttet til K.E. Løgstrup situationsbundne, fænomenologiske etik, der betoner *den etiske fordring* som det reciproke ”kald” til at hjælpe (Busk & Madsen 2014: 9). Medarbejderen, der identificerer sig med nærhedsetikken anskuer borgeren i en gensidig ”udleverethed” i relationen, og er derfor villig til at gøre undtagelser fra regler og bestemmelser for at efterkomme det umiddelbare behov, som melder sig på et spontant og emotionelt niveau (Aadland 2006: 89). Det er her at den spontane (men grundlæggende ustrukturerede) sympati for medmennesket bestemmes teoretisk. **Konsekvensetikken** inkarnerer den derimod en fornuftsmæssige beregning af den forventede mængde ”nytte” af alle mulige handlingstiltag, og er modelleret over utilitarismens skema. Konsekvensetikken spørger, om *vi får nok for pengene* – m.a.o. om den nuværende grad af omfordeling er retfærdig ift. fællesskabet, da alle involverede parter bærer samme moralske status – ergo er der ikke rum til at tilgodese bestemte individer (ibid. 110). **Pligtetikken** bruges praksisnært som en etik, der inkorporerer og tilgodeser primært lovmæssige bestemmelser, regler og faglig viden. Teoretisk funderes den løst på den deontologiske tænkning, der betoner ufravigelige principper, der til sammen bestemmer moralloven vha. den praktiske fornuft. Pligtetikken tilspørger kategorisk i forlængelse af Immanuel Kants imperativ hvorvidt en handling maksime kan ophæves til at være almen lov – og pointerer menneskets intrinsiske værdighed, der ikke tillader at formene et andets menneskes fornuft ved at bruge vedkommende udelukkende som middel til målet (ibid. 94-95). Herunder benytter Etikos sig endvidere af **fire principper** i rammesætningen af den etiske refleksion: Autonomi, integritet, værdighed og sårbarhed. Principperne har deres oprindelse i Peter Kemps ”*Værdier i Socialpolitikken*” (2003) og antages at have universel karakter ift. praktisk-moralske overvejelser – dvs., at de fire etiske principper anses som et uomgængeligt grundlag for etiske spørgsmål. Selvom at der deskriptivt kan findes sociokulturel varians, så er Etikos’ påstand, at de fire etiske principper stadig vil ligge til grund for forskellige moralitetsforståelser.

Generelt er Etikos er selektiv ift. de arbejdsopgaver, de påtager sig. Generelt er det en virksomhed i vækst, der økonomisk har overskud til at være selektiv². Etikos arbejder dog både med private virksomheder og offentlige institutioner, men det er for den forestående fremstilling arbejdet i den offentlige sektor, jeg vil have fokus på. De arbejdsopgaver, som Etikos møder her, består typisk af institutioner og centre, der inkluderer en form for pædagogisk kernefaglighed: Dvs. arbejdet med mennesker – hvad enten det er i et omsorgs-, rehabiliterings- eller udviklingsperspektiv. Mange af institutionerne er de senere år underlagt strukturelle reformer, der indskriver en distinktion i organisationsformen i mellem bestiller, udfører og modtager³. Arbejdsdelingen under BUM-modellen medfører, at bestiller (myndighed) besidder størstedelen af det administrative, forvaltningsmæssige ansvar: Budgetføring, visitation, kvalitetssikring, tilsyn, kontraktindgåelse osv. Udførerdelen (tilbud) af BUM-modellen varetager i højere grad borgernære opgaver, der indebærer: Driftsansvar, leverancesikkerhed, planlægning og udførelse af visiterede ydelser og dokumentation (Kommunernes Landsforening 2006: 4).

Udover at den etiske metode bruges som moralfilosofiske grundpositioner til at danne saglige argumenter i en rationel diskurs internt i organisationer, så bruger Etikos endvidere etikkerne i en organisationsteoretisk kontekst: En leder eller medarbejder kan f.eks. betegnes som hhv. primært ”nærhedsetiker”, ”konsekvensetiker” eller ”pligtetiker”. Dvs. at udgangspunktet er, at hver enkelte har en bestemt ”moralsk” habitus, der er medbestemmende, men ikke fuldt determinerende, ift. vedkommendes holdning overfor moralske spørgsmål. I forlængelse af dette har jeg observeret, at specifikke positioner i offentlige institutioner og organisationer tenderer til at besidde bestemte etiske dispositioner. Det segment, der populært kaldes ”varme hænder” (tilbuddet i BUM-modellen) er den konkrete udfører af det socialpolitiske arbejde, og oplever borgeren som den konkrete Anden i al dens kropslighed. Derimod er ”bestiller” (myndighed) typisk konsekvensetikere, da de har fokus på organisationens økonomiske solvens. Klassen af omsorgsprofessioner er typisk nærhedsetikere, og består af en bred palet af primære velfærdsarbejdere: Pædagoger, SOSU-hjælpere- og assistenter,

---

² Ifm. CSR-strategi diskuterede vi dette spørgsmål og konkludere, at Etikos ville afvise en opgave, hvor de eksempel skulle fyre medarbejdere fordi en ledelse ikke selv magtede opgaven. Etikos vil altid forsøge at indtage positionen som ”neutral tredjepart”, eller at ”være processens mand” som det bliver omtalt internt i organisationen.

³ Den såkaldte BUM-model.

sygeplejersker osv. Det er dem, der ”føler sig kaldet” og som ser den konkrete lidelse hos det andet menneske. Det er en del af velfærdsprofessionernes faglige autonomi at kunne behandle og yde omsorg for borgerne, og inkluderer en vis form for magt (Larsen 2013: 1). Magten består i de velfærdsprofessionelles epistemisk lukkede faglighed, som f.eks. læger indirekte udøver ved at træffe beslutninger om at tilbyde én behandling frem for en anden (ibid.) på baggrund af faglige principper, der kan virke uigennemskuelige for udefrakommende. Disse professioners autonomi opleves som værende under et vidst pres, der forhindrer dem i at etablere det forhold til borgeren, som de kunne ønske sig. I mit teoriafsnit ønsker jeg at undersøge dette forhold nærmere gennem en redegørelse for begrebet ’gouvernementalitet’ hos Foucault, som det udlægges gennem en analyse af sundheds- og velfærdsprofessioner, og hvorledes den faglige autonomi problematiseres gennem såkaldte guvernementale reformer.

2.1 Metode

Som praktikant i Etikos har jeg over foråret 2015 bl.a. været deltagende observatør i 4 længere procesforløb af forskellig art hos offentlige institutioner, der inkluderer hhv. Gribskov kommune, Faxe Borgerservice, Specialcenter Øst Slagelse og Taxhuset Høje Taastrup. Med undtagelse af Borgerservice i Faxe har procesforløbene det til fælles, at de involverer pædagogfagligheder. Derudover har jeg til tider talt kort med deltagende i forløbene, og noteret deres udsagn ifm. udarbejdelse af referater og effektanalyser. Det har altid været tydeligt i procesforløbene, at jeg var praktikant, der primært observerede forløbene, og jeg har derfor formentligt ikke haft hverken indirekte eller direkte indflydelse på procesforløbene. Jeg har ikke taget deciderede feltnoter af mine oplevelser under procesforløbene, men jeg bemærkede, at visse tematikker og antagonismer syntes at være gennemgående hos flere sammenlignelige organisationer og institutioner. Jeg valgte derfor at fokusere mere bestemt på pædagogfaglighedens vilkår og position i et større perspektiv, da jeg mente at kunne skimte en teoretisk parallel mellem den måde, som Etikos arbejder med etiske personprofiler og hvordan en del af den sociologiske litteratur behandler udviklingen i styring og ledelse i den offentlige sektor. Herunder betragtede jeg det, man kunne se som en interessekonflikt mellem myndighed og tilbud, der konsistent synes at have kommunikationsproblemer internt i organisationen, da hver part overvejende gav udtryk for at repræsentere en bestemt interesse – henholdsvis den primære omsorg af borgeren og administrativ budgetstyring. Jeg kunne også have valgt at fokusere på hvordan konsulentfagligheden

indskriver sig ind i den sociale dynamik, der eksisterer i den slags organisationer, som Etikos arbejder med. Herunder hvilke (normative) konsekvenser for samspillet mellem fagligheder og deres mulighed for at ytre sig kritik en konsulents intervention kan bære med sig. Jeg har i stedet valgt at tilsidesætte konsulentens mulige rolle og fokusere mere direkte på de interne sociale forhold i organisationen, og hvordan de spejles i strukturelle forandringer qua guvernementale ledelsesreformer. Derudover har jeg gennem mange og grundige dialoger med chefkonsulent Mette Madsen og konsulent Henriette Kirkeskov vendt mine overvejelser og spurgt ind til deres erfaringer af interessekonflikterne i de relevante praksisser. Derfor har konsulenterne internt i min praktikvirksomhed været mine primære informanter. Dette kan både være en fordel, da de har mange års erfaring med deres faglige genstand, men samtidigt er der en chance for, at deres observationer er forudindtagede og overvejende subjektive. Derudover inddrager jeg dilemmaer, som anonymiserede medarbejdere har indsendt til min praktikvirksomhed som udgangspunkt for struktureringen af konsulentforløb hos pågældende organisationer. Etikos tager som regel udgangspunkt i disse dilemmaer for i højere grad at kunne tilrettelægge den kommende proces så den bedst muligt afdækker de specifikke problemstillinger, man finder hos kunden. Disse dilemmaer kan give en indsigt i afsenderens livsverden og de kommunikative brister, der opstår i samarbejdet mellem forskellige parter internt i en organisation. Typisk er disse dilemmaer henvendt til konkrete, moralske problematikker som et eventuelt plejepersonale oplever i hverdagen, og har formen *"er X en etisk forsvarlig handling?"*. Derfor er det dilemmamateriale jeg har arbejdet med ikke optimalt, da de som udgangspunkt er henvendt mod en situation, der opstår i sammenhæng med en specifik borger, fremfor at udpege forhold, der er relevante ift. en mere strukturelt anlagt analyse. Et fåtal af dilemmaer påpeger dog ledelsesmæssige dilemmaer, og kan tjene som indblik i det handlingsrum, som strukturerer adfærd både hos pædagoger og ledere, og er derfor mit fokuspunkt. Dog mener jeg dog, at dilemmaerne indeholder en snæver sprække, hvor man vha. et teoretisk "brækjern" kan fortolke dem som bærende vidnesbyrd om den livsform, de er udtryk for. Dog er min data ikke tilstrækkeligt grundlag for at min analyse og konklusion kan tjene som almengyldigt faktum, men nærmere som socialvidenskabeligt orienterede observationer, der blot udpeger et brydningspunkt i den sociale virkelighed. Mao. er min tilgang i højere grad idiografisk og fortolkende (hermeneutisk) end nomotetisk, da jeg søger at undersøge og fortolke på nogle dynamikker, der umiddelbart er afgrænsede i deres substans, dvs. ikke-generaliserbare.

Slutteligt inddrager jeg sekundær data i form af konklusioner fra en kvantitativ analyse af pædagogers psykiske arbejdsmiljø i Storkøbenhavn (Haugaard 2014) for at understøtte mine pointer.

Den grundlæggende interessekonflikt, der synes at være på spil i udviklingen af bl.a. pleje- og omsorgsfagligheder i den offentlige sektor, vælger jeg at belyse via et teoretisk perspektiv funderet i et foucaultsk perspektiv af udviklingen af styrings- og ledelsesrationaliteter i statslig forvaltning. Jeg har valgt at udforske dette spørgsmål på en primært teoretisk facon, da det er mit håb, at dette perspektiv kunne bidrage til at kaste et mere stringent og eksplicit lys over den strukturelle udvikling, som Etikos har kunnet fornemme over en årrække. Dog medfører praktikforløbet struktur visse begrænsninger, da man populært sagt er tvunget til at stå på to ben, men samtidigt være amputeret på begge. Praktikvirksomheden forventer, at man deltager og bidrager indgående i det daglige arbejde og de praksisser, der følger mens, mens universitetet fordrer en analytisk og kritisk distancetagen. Derfor må man som praktikant forsøge at balancere på denne knivsæg mellem nærhed og distance ift. sit engagement, og forvalte sine forpligtelser til begge involverede parter bedst muligt.

3.0 Teori

I forlængelse af omfattende reformer af den offentlige sektor de seneste årtier er det relevant at se på de konsekvenser, som udviklingen af de dominerende ledelses- og styringsformer har for det primære, sociale arbejde (Larsen 2013: 1.). I dette afsnit vil jeg redegøre for et udsnit af den gennemgribende rationalisering, der har fundet sted i offentlig styring, som kan indfanges vha. et begreb om 'gubernementalitet' (ibid.). Med rationalisering referer jeg dog ikke til en stabil fornuftskategori, hvori noget kan være mere eller mindre fornuftigt, men nærmere at fremskrive og kultivere de historisk-kontingente former for rationalitet, der indskriver sig i diverse diskurser, praksisser og institutioner ift. den rolle, som de spiller heri. Rationalitet i denne forståelsesramme implicerer dermed en teoretisk pluralisme i og med, at der siden Weber ikke har været nogen universel eller singular instans, som man med rette har kunnet udnævne som *rationalitet* per se (Dean 1999: 11). Rationalitet betegner nærmere den præmis, at der hører et forsøg på at dirigere eller at lede adfærd rationelt til relativt homogene områder, som f.eks. økonomier, populationer, industrier, badeværelser eller udstødningsemissioner (ibid.). I denne kontekst tilhører prædikatet *rationel* derfor nærmere enhver form for tænkning, der bestræber sig på at være relativt klar,

systematisk og eksplicit omkring forholdet mellem ekstern og intern eksistens: Det normative styringsforhold mellem hvordan tingene er, og hvordan de bør være (ibid.).

Neologismen 'gouvernementalité' kan således defineres nærmere som det samfundsmæssige forhold, at "gouvernement" er blevet den dominerende styreform, på bekostning af disciplin og machiavelliansk, centraliseret suverænitet. "Gouvernement" henviser endvidere til en række styringsformer, der betegner det: "... at styre sig selv eller en genstand i rummet, om at få noget til at virke, om at lede nogen moralsk, om at bringe noget til sundhed eller om forhold mellem individer" (Jensen 2005: 191). Begrebet forsøger herunder at afdække den historiske udvikling fra en traditionel retsstat til en "gouvernementaliseret" stat, der kan analyseres ud fra et produktivt og skabende, frem for repressivt, magtbegreb (Jensen 2005: 191).

Gouvernementalitetslitteraturen har ikke professioner som sit primære genstandsfelt, men professioner er en integral del af det felt, som gouvernementale reformer søger at intervenere i, hvori ét element er problematiseringen af professionernes magt qua deres faglige autonomi (Larsen 2013). Som tidligere nævnt kan gouvernementalisering tilhøre mange heterogene felter, hvor (velfærds)professioner blot er én af de mulige objekter. Lars Thorup Larsen har bidraget med et substantielt udkast til en analyse af de gouvernementale reformer, som velfærdsprofessioner har været objekt for. Larsen beskriver bl.a. den videnskabsmæssige magtkamp, der udspiller sig i forholdet mellem det politiske system og dets tilknyttede velfærdsprofessioner: De professionelle beslutningssituationer er "sorte huller" for politiske ledelse, da manglen på en klar og målbar definition på arbejdsopgaver hos agenten giver for stort et rum til den faglige autonomi – og bliver herved sværere at lede. Gouvernementalitetsperspektivet forsøger på den ene side at etablere en sammenhæng mellem de overordnede og skiftende ledelsesidéer og på den anden side den måde, hvorpå konkrete ledelsesrelationer gøres til objekt for en systematisk problematisering (ibid. 12-13). Villadsen kalder disse to elementer for hhv. *diskurser* – eller politiske rationaliteter – der italesætter magtudøvelsen, og *praktikker* – eller regeringsteknologier - der bringes i anvendelse for at styre diverse sociale domæner (Villadsen 2006: 78).

Begrebet 'gouvernementalité' stammer fra Foucault, og udspringer fra omskiftelig periode i hans forfatterskab, hvor fokus skifter fra det mere traditionelle magtperspektiv til ledelse og styring (ibid. 2). Typisk adskilles Foucaults metodik i et arkæologisk og

genealogisk perspektiv. Arkæologien betoner en historisk betonet forskningsmetode, hvis primære opgave er at frilægge de diskursive regler, som konstituerer forskellige forskningsfelter, hvor genealogien forsøger at afdækning af magtrelationer med henblik på at skabe basis for en kritisk virksomhed (Lindgren 2002: 338, 341). Udgangspunktet for den teoretiske udvikling af begrebet 'gouvernementalitet' består i en genealogisk analyse, der historisk undersøger hvordan staten er blevet tænkt som ansvarlig for at lede befolkningen – dvs. at forstå staten ud fra dens ledelsesformer (ibid.). eller hvordan hvordan *tanken* opererer indenfor vores organiserede måder at gøre ting på – vores *praksisregimer*, der knyttes til programmer for reformeringen af en bestemt adfærd (Dean 1999: 18). I trit med den genealogiske analyses form viser Foucault hvordan den ledelsesform, der synes naturligvis og privilegeret blot er en i rækken af et katalog over forskellige refleksioner omkring den bedste måde at regulere en stat, by, familie osv. Ved genealogisk at opspore nutidens historiske kontingens fremgår det, at enhver historisk periode privilegerer bestemte ledelsesformer over andre, eller hvordan normative idéer om gode måder at lede mennesker på fra et område til et andet (Larsen 2013: 2). Foucaults ledelsesbegreb forstås ofte som: "... *kunsten at lede mennesker som en form for ledelse af ledelse*" (ibid. 3). dvs. med betoning på en dobbelthed i ledelse: For det første at lede adfærd, men samtidigt også lede menneskers selvledelse. Det er dette forhold, der har været genstand for en rationalisering gennem historiens skiftende ledelsesidéer (ibid.).

Et andet grundtræk ved gouvernementalitetsbegrebet er den analytiske ambition at gøre op med forestillingen om statsapparatet som et arkimedisk punkt, hvorfra styring og ledelse af samfundet udgår (Villadsen 2006: 78). I trit med Foucaults nominalisme (Raffnsøe et al. 2008: 51) så fungerer staten ikke som en substans, der tillader en klar og tydelig tilbageføring af politiske magtudøvelse til sig. Tværtimod bør staten ses som en decentral størrelse, hvor den i stedet analyseres ud fra disse forskellige ledelsesrationaliteter (Larsen 2013: 2). Derudover indeholder begrebet hos Foucault også en historisk dimension, hvor de forskellige skift i perspektiv ift. den dominerende politiske rationalitet udvikles. Lars Thorup Larsen nævner fire faser i gouvernementalitetens udvikling: Statsræson, liberal gouvernementalitet, liberal gouvernementalitet og neoliberal govermentalitet, der rammersætter udviklingen af den politiske regeringskunst (ibid. 3).

Den guvernementaltet, der af Foucault kaldes 'statsræson' udlægges som den første rendyrkede *politiske* regeringskunst, der ikke tog udgangspunkt i "kongens territoriale besiddelser" eller en bestemt etik (ibid.). Derudover er statsræson kendetegnet ved at foreslå en regulering af enkelte professioner gennem detaljerede administrative systemer for uddannelse, kontrol og supervision. Hermed grundlægges også muligheden for politisk ledelse af disse professioner, da de fra dette punkt anses som værende en central del af statens arbejde, f.eks. ved udnævnelsen af lægestaben som statslige funktionærer (ibid. 4). Dernæst sporer Foucault perioden, der omtales som den "liberale guvernementaltet", der karakteriseres som en modreaktion mod den minutiøse administration, der tilhørte statsræsonen. Under den liberale guvernementaltet betones vigtigheden af samfundets autonome sfærer, for at sikre befolkningens lykke og rigdom (ibid.), herunder "laissez-faire"-begrebet – dog forstås laissez-faire i den foucaultske optik ikke som fraværet af ledelse, men som endnu en ledelsesform. Det centrale credo i den liberale guvernementaltet virker grundlæggende som et paradoks: At samfundet bør ledes efter det princip, at man i princippet altid allerede leder for meget (ibid.). Den tredje fase er introduktionen af keynesianske elementer ift. den tidligere udviklings af velfærdsstaten, hvor der bl.a. lægges vægt på det korporative element i styringen af den overordnede samfundsudvikling – i et professionsperspektiv bliver velfærdsprofessionerne agenter for socialpolitiske strategier indenfor befolkningens sundhed, uddannelse osv. (ibid.). Den fjerde fase skitserer Foucault som udviklingen af en neoliberal guvernementaltet, der strækker sig fra 1970erne og frem til nu, som på sin vis gentager den liberale guvernementaltets insisteren på markedets primat. Under den neoliberale guvernementaltet anses privatøkonomiske principper som en overlegen form for ledelse (ibid. 5), der på markedsbetingelser udsætter den offentlige sektor for intern konkurrence, og udstyrer den enkelte borger med "exit"-muligheder (ibid.). Larsen pointerer, hvorledes den neoliberale guvernementaltet deler en familielighed med *new public management*-reformer, hvor en fordring om dokumentation og måling af konkrete, foruddefinerede målsætninger bliver central. 'New public management' er ifl. Larsen ikke ækvivalent med et bestemt sæt mål eller værdier, men nærmere at indførelse af muligheden for at skabe transparens i det arbejde, der bliver udført af de fagprofessionelle, for at opnå indsigt i den ellers videnskæssige lukkede udførelse af professionernes daglige arbejde – og endelig for at kunne eliminere en skjult interessevaretagelse, hvor professionernes egne interesser prioriteres højere end borgernes (ibid.).

4.0 Social- og sundhedspolitik

I artiklen *Guvernamentalitet og profession* (2013) påpeger Lars Thorup Larsen hvordan de guvernementale reformer på hhv. social- og sundhedsområdet rettes mod denne skjulte interessevaretagelse fra professionelles side (Larsen 2013: 9). Artiklen sætter umiddelbart fokus på socialrådgiverprofessionen, og hvorledes forholdet til borgeren problematiseres. Den skjulte interessevaretagelse som disse reformerne problematiserer kan mere traditionelt også udlægges indenfor public choice-teori, der ville behandle professionerne som egennyttemaksimerende enheder, som har en interesse at fastholde klienter i systemet for derved at kunne opretholde flest mulige behandlere. Det negativistiske moment i guvernementalitetsperspektivet består dog nærmere i faren ved, at socialrådgiveren *sympatiserer* eller *solidariserer* med klienterne og deres problemer, og derved sætter det socialpolitiske hovedformål om at komme i arbejde på spil (ibid.). Larsen beskriver, hvordan det paradigmatisk skifte fra 'welfare' til 'workfare' indebærer to centrale ledelsesrelationer i de guvernementale reformer af social- og sundhedsvæsenet: På den ene side er der sket i det skifte i den politiske styring af det socialpolitiske system (herunder socialrådgiverne som eksempel), og på den anden side et skifte i statens ledelse af den individuelle borger i skikkelse af klientgørelsen (ibid.). På det arbejdsmarkedspolitiske område har 'work first'-strategien indebåret en formning af det potentielle handlingsrum, som en socialrådgiver kan operere fagligt indenfor – på denne måde udfordrer workfare-reformer den professionelle autonomi ved at strukturere handlingsfeltet for den professionelle. Man forsøger at lede den sociale klient ved at på et højere niveau lede den konkrete skønsudøvelse, der finder sted i det sociale arbejde (ibid.). I et guvernementalitetsperspektiv er det dog mest relevant at se ændringer i mulighedsrummet for professionernes mellemposition ift. stat og individ/borger.

Larsen undersøger, hvordan lovgivningen vedrørende de opstillede formål i bekendtgørelsen for socialrådgiveruddannelsen har udviklet sig over en årrække: Fra at være defineret som rettet mod at: "... forstå og handle i forhold til borgernes livssituation og sociale problemer" (ibid. 10) til at formulere socialrådgiverens rolle og funktion som en agent for en given socialpolitik, der udstikkes af det politiske system, under det administrative apparats vågne øje (ibid.). Socialrådgiveren arbejder her i et politisk krydspres, samtidigt med at der skal etableres en professionel relation til borgeren – sideløbende med indskrænkning af det professionelle handlerum betones

socialrådgiverens professionalitet. Larsen eksemplificerer en afart af denne (af)professionaliseringslogik med et amerikansk tilfælde, hvor udøvere af socialt arbejde udskiftes med personer, der har en kortere (eller manglende) uddannelse, da deres professionelle skøn derfor er lettere at styre. Eksemplet illustrerer den grundlæggende problematisering af den faglige autonomi – socialt arbejde udskiftes med business-orienterede kompetencesammensætninger, der er lettere at installere som agenter for en specifik politisk dagsorden. Den fundamentale overbevisning i disse workfare-reformer synes at være, at velfærdsstatens omsorg fremmer passivitet ved at svække borgernes arbejdsvilje, og dermed svinder udbuddet af arbejdskraft (ibid. 11).

Psykolog Annegrethe Ahrenkiel et al. beskriver endvidere hvordan interessevaretagelse og demokrati i pædagogfagligheden er under pres grundet New Public Management-inspirerede styringstiltag, som udgrænser det, de kalder den 'upåagtede faglighed'. Den overordnede udvikling i pædagogens arbejde bevæger sig fra en mere traditionel form som en samfundsmæssig institution i mod brugerrettede serviceorganisationer, hvor kontrol, dokumentation og evaluering bliver centrale parametre (Ahrenkiel et al. 2011). Ahrenkiel et al. argumenterer for, at denne bevægelse implicerer en forrykning af fokus for den kernepædagogiske faglighed, hvor den mere snævre tilbudslogik ikke tillader en beskrivelse og opgørelse af den upåagtede faglighed, der følgelig risikerer at blive overset. Den upåagtede faglighed er i Ahrenkiels udlægning det, der knytter sig til hverdagens gøremål, rutiner og vaner, der undviger sig New Public Management-inspirerede dokumentations- og evalueringssystemer (Ahrenkiel et. al 2011: 37). Evaluering af det pædagogiske arbejder fokuseres snævert på pædagogiske læringsplaner, og inkorporerer derfor en altovervejende målrationalitet, hvor de konkrete læringsmål italesættes på bekostning af de mere stiltiende, men stadig faglige aktiviteter, der foregår i det hverdagslige arbejde (ibid. 36.). Ahrenkiel et. al pointerer hvorledes der er en eklatant fare ved at lade den pædagogiske faglighed underordnes en klart defineret målrationalitet, da man derved risikerer en faglig nedkvalificering. Overordnet identificeres bevægelsen også som en problematisering af den faglige autonomi, og en mistænkeliggørelse af den upåagtede faglighed, til en større indholdsmæssig regulering.

5.0 Diskussion

Fokus for guvernementaliseringreformerne kredser som vist omkring problematiseringen af det faglige skøn, der hører til bl.a. sundhed- og omsorgsprofessioner i den offentlige sektor. Spørgsmålet er nu, om denne udviklings kan sidestilles med den nærhedsetiske personprofil, som der arbejdes med den i Etikos. I denne diskussion vil jeg gå nærmere ind på nærhedsetikkens relevante karakteristisk ift. et begreb om omsorg, som den udøves i det sociale arbejde, og hvordan nærhedsetikken spiller overens med udøvelsen af faglig autonomi. Nærhedsetik er naturligvis et begreb med en stor vidde, som ikke er mulig at behandle fyldestgørende indenfor disse rammer. Derfor forsøger jeg at forholde mig de mest relevante aspekter af den. Derudover jeg vil diskutere hvorvidt fokus på socialrådgiverprofessionen fra min primære teoretiske kilde meningsfuldt kan appliceres på mit fokusområde, som i højere grad er det pædagogiske felt i forlængelse af omsorgsarbejdet.

Lars Thorup Larsen (2013) giver ikke nogen entydig og klar definition på hvad, faglig autonomi præcist indebærer. I stedet defineres det som det område, der bliver udsat for guvernementaliseringer, som problematiserer denne autonomi. Guvernementaliseringen handler for så vidt ikke om at tildele professionerne mere eller mindre magt, men at gøre velfærdsprofessionerne til genstand for systematiske ledelsesformer med grund i en bestemt styringsrationalitet (ibid. 1). Den guvernementale problematisering henvender sig derfor med ledelsesbegrebet dobbelte betydning til den professionelles skønsudøvelse, og den indirekte udnævnelse af socialrådgiverskikkelsen som en professionel quasi-politisk aktør (ibid. 10). Man kunne udlede deraf, at professionel autonomi er det, der undviger sig forsøg på rationel styring, og som sikrer profession en vis magt, der er betinget af deres skønsudøvelse. Indenfor denne ramme må faglig autonomi centrere sig om en fagspecifik, kontekstafhængig *phronesis*, der sætter f.eks. pædagogen i stand til at navigere i den kompleksitet, der eksisterer i praksis (Christensen 2006: 8). Den manglende homogenitet i den faglige skønsudøvelse har en medarbejder på et dagtilbud for erhvervet hjerneskade netop oplevet som problematisk: ”

”Dilemmaet i, at personalet ikke tænker og arbejder ens og heller ikke arbejder udefra en fælles pædagogisk holdning, og derfor agere på vidt forskellig måder overfor brugerne.”

Det er som nævnt Etikos' tese, at arbejdsdelingen i BUM-modellen fordrer en rollespecifik viden, forståelse og etik, og at de forskellige professioner i hhv. tilbud og myndighed gennemgår forskelligartede socialiseringsprocesser hvorved de repræsenterer hvert faglige identitet qua forskellige etikker. Pædagogen er typisk karakteriseret af empati for (og indlevelse i) deres tilknyttede borgeres liv, og er personligt engagerede i deres arbejde. Dette ses bl.a. ved, at 71% af pædagoger i Storkøbenhavns distrikt angiver, at de ikke har været så nærværende som de gerne ville have været, i en undersøgelse af det psykiske arbejdsmiljø – og 36% "altid" eller "ofte" går hjem fra arbejde med dårlig samvittighed. Nærhedsetikeren lader sig bevæge af den Anden i relation, hvor der lyttes efter en *etisk fordring*, der viser sig i form af *suveræne livsytringer* som umiddelbar tillid og ansvar (Aadland 2006: 86). Nærhedsetikken har ifl. Etikos et snævert moralsk anvendelsesområde, da den kun forholder sig dynamisk og per definition bundet til relationen og situationen. Den tager ikke større samfundsmæssige forhold med i sine moralske overvejelser, da etikken ville ophøre som etik, hvis den grundlægges i a-temporale og statiske principper såsom det fælles bedste (i konsekvensetikken) (Busk & Madsen 2014: 53). Den nærhedsetiske disposition er på denne måde underdetermineret i det omfang, at den forholder sig til situationens flux, der altid er foranderlig: Nærhedsetikeren har bestandigt fokus på den enkelte, og hvad der er umiddelbart behov for i mødet med denne. Den professionelle omsorg bygger grundlæggende på *sympati*, og den professionelle omsorgsmedarbejder kan på baggrund af rutiner og for stort arbejdspress opleve at miste engagement og nærværet ift. f.eks. borgeren (Aadland 2006: 83). Fokuset er på (med Levinas) *ansigtet*, der fordrer et lydløst *an-svar*, hvor man ikke indberegner egne normer og værdier i sin moralske deliberation (ibid. 87) – eller (med Løgstrup) den praktiske situation, hvor det etiske krav træder frem – ikke i refleksionen over værdier og holdninger (ibid. 89). Mao. er der i mindre grad normativ plads i det nærhedsetiske rum til at indbefatte en mål/middel-rationalitet. Der er desuden et nævneværdigt fravær af udviklingsperspektiver i nærhedsetikken, da den (i Etikos' version) som princip ikke nødvendigvis påtager sig et paternalistisk eller overindividuel embede, men overlades til en subjektiv tolkning af 'det gode' (ibid. 10-11). Det kontekstafhængige "gode" kan dog sagtens tage form som et "nej", men der gives ingen garant for det – qua konteksten. Nærhedsetikkens relativt ustrukturerede normativitet giver sig også til udtryk i hos et udsagn fra en anden pædagog:

”Et af de dilemmaer vi ser som en udfordring, kan være hvis, to unge indbyrdes spejler sig i, hvad deres kontakt personer yder. Da det kan være svært for dem at gennemskue, hvorfor de får forskellig opmærksomhed/ydelser. Det kan være fra selv sammen person.”

I dette citat er dilemmaet rammesat som et problem for borgeren/brugeren - at der ikke er tilstrækkelig kontinuitet i den oplevede behandling af pædagogen. Samtidigt mener jeg, at dette forhold kan ekstrapoleres til også at være gældende ift. et ledelsesmæssigt perspektiv. Det er bl.a. dette, jeg læser som et kerneelement i den faglige autonomi, der problematiseres i guvernmentale reformer. Pga. fraværet af principielle retningslinjer – hvad enten det er moralske, juridiske eller økonomiske – er den nærhedsetiske medarbejders autonomi fleksibel i en sådan grad, at den er mindre tilgængelige for ledelse. Reformerne søger at problematisere denne (ellers lukkede) form for subjektive skønsudøvelse, hvor der af princip ikke nødvendigvis er et udviklingspotentiale til stede. Det kan ikke udelukkes, at det er den reelle hensigt at rehabiliter og udvikle, frem for at passivere med for megen omsorg, men det overlades til den enkelte professionelles hermeneutiske for-forståelse qua deres rollespecifikke fortolkning og på denne måde deres etiske disposition. En guvernmental tendens består netop i problematiseringen af velfærdsstatens omsorg, da den mistænkes for at fremme passivitet (Larsen 2013: 11). Derfor foreslår jeg, at guvernmentale reformer sideløbende kan tolkes som en ændring i de strukturelle mulighedsbetingelser for nærhedsetikkens virke i det sociale arbejde i retning mod det, som i Etikos’ metodiske ramme i højere grad inkarnerer pligtetikken: Regler, retningslinjer, ”faglig” viden, autoritet, lov, politiske bestemmelser osv. Pligtetikken betoner, at den moralske agent står til ansvar for noget (hvad enten det er en metafysisk morallov eller praktisk-juridisk lov), der hæver sig over den umiddelbare, empatiske hengivenhed (Busk & Madsen: 2).

Det er også det forhold, som Ahrenkiel et al. påpeger i artiklen *Faglighed og interessevaretagelse i velfærdsarbejde*. Den dagsorden, der sættes af New Public Management og den neoliberale styringsrationalitet indebærer en tydelig problematisering af den professionelle autonomi, da det hverdagslige, ikke-dokumenterbare arbejde pædagoger udfører er svært dokumenterbart. I den nærværende artikel opsummerer en pædagog, fra en artikel af Andersen et al (2008), forholdet således:

“Begreber som omsorg, selvbestemmelse, leg og relationsdannelse, forekommer lærings-perspektivet, målrationaliteten, modellerne og et standardiseret fagsprog at fungere som en implicit trussel mod deres pædagogiske linje og institutionskultur” (Ahrenkiel et al. 2011: 36).

Jeg argumenterer for, at fænomener som omsorg og relationsdannelse typisk er det, der tilhører den nærhedsetiske profil i min teoretiske udlægning. Derfor kan det fortolkes således, at det er disse delelementer, der ses problematiseres i de ændrede strukturelle reformer, som til dels underminerer mulighedsbetingelse for udfoldelsen af disse fænomener.

Hvorvidt denne udvikling er entydigt negativ eller positiv, vil jeg afstå fra at drage substantielle konklusioner på. Der kan uden tvivl være samfundsmæssige nytte i en større grad af kvantificerbart dokumentationsarbejde i retning af udvikling og rehabilitering, og et mere struktureret mulighedsrum for den professionelle autonomi. Det kan på den anden side medføre et dialektisk tilbageslag af kvælende og umyndiggørende ledelse, der kan berøve professioner fra deres faglige integritet.

Det er endvidere et spørgsmål hvorvidt pædagoger og socialrådgivere teoretisk kan skæres over én kam. Jeg har valgt at fokusere på pædagogfagligheden, da det er den, jeg er blevet mødt med i praksis. Min primære teoretiske kilde sporer først og fremmest udviklingen af guvernementalitätsreformer hos socialrådgiverfagligheden (og derefter indenfor sundhedsvæsnet), men påpeger samtidigt, at det er de færreste områder af den offentlige sektor, der ikke er undergået omfattende reformer de seneste årtier. Jeg antager, at begge professioner bidrager dog til at udgøre rygraden af det fagkorp, der tilhører den offentlige (velfærds)sektor. Selvom en pædagog og en socialrådgiver besidder distinkte fagligheder på et teknisk niveau, kan man stadig argumentere for, at de tilhører samme overordnede, mere abstrakte kategori (qua deres ansættelse i den offentlige sektor), og derfor begge føler konsekvenserne af de pågældende reformer, som ifl. Larsen appliceres bredt på offentlig styring, ledelse og organisation som sådan (Larsen 2013: 1); navnligt problematiseringen af den ellers politisk-administrativt aflukkede, professionelle autonomi.

Ahrenkiel et al. nævner i forlængelse af dette også det forhold at: *”Der er i gennem de sidste årtier gennemført en række omstruktureringer, organisationsforandringer og styringstiltag i den offentlige sektor.”* (Ahrenkiel et al. 2011: 31). Larsen indleder endvidere også sin artikel med ordene: *”Det er de færreste områder af den offentlige sektor, som ikke er undergået omfattende reformer inden for de seneste årtier, ikke mindst hvad angår de dominerende ledelses- og styringsformer”* (Larsen 2013: 1). På denne baggrund mener jeg at kunne slutte, at der er en vis strukturel lighed i mellem betingelser for udøvelsen af hhv. socialrådgiverfagligt og pædagogfagligt arbejde som delelementer af den offentlige sektor.

6.0 Konklusion

Hvorvidt det er muligt at konkludere, at der findes en sammenhæng mellem problematiseringen af nærhedsetik og den professionelle (pædagogs) faglighed afhænger af styrken på argumentation, der binder de to elementer sammen. Jeg har forsøgt at fremskrive både forskellene og lighederne mellem de to perspektiver, og på denne måde drage en parallel mellem det, jeg oplevede som en gennemgående problematik i min praktikperiode og en aktuel, teoretisk vinkel, der eksisterer i den nutidige professionssociologi. Jeg er tøvende ift. at drage nogle resolute konklusioner, da mit datagrundlag ikke er tilstrækkeligt til at garantere definte resultater. Dog håber jeg på, at jeg har kunnet udvide nogle horisonter ved at forsøge en underordning af et lokalt observeret problem ind i en større teoretisk kontekst, der kan tilføje en større forståelseshorisont for de ændringer, der for medlemmer af den relevante faglighed opleves som værende præsentable men samtidigt måske uarticulerede. Jeg har argumenteret for, at negligeringen af den upåagtede faglighed hos pædagogen, der inkorporerer elementer af omsorg og relationsarbejde bliver problematiseret gennem en række reformer, der deler samme karaktertræk. Disse delte karakteristika underordnes under begrebet ”gouvernementalitet”, som forsøger at fremskrive en tendens til problematisering af den faglige selvbestemmelse i et forsøg på at modarbejde det, der anses, i denne optik, som skjult interessevaretagelse af f.eks. social- og sundhedsprofessioner - herunder pædagogfagligheden.

7.0 Litteraturliste

Aadland (2006): *Etik – dilemma og valg*. Dansk Psykologisk Forlag.

Ahrenkiel, Anette & Nielsen, Birger Steen & Schmidt, Camilla & Sommer, Finn & Warring, Niels (2011): *Faglighed og interessevaretagelse i velfærdsarbejde – med daginstitutioner som eksempel* i *Tidsskrift for Arbejdsliv* 13(1).

Bakka, Jørgen Frode & Fivelsdal (2004): *Organisationsteori*. Handelshøjskolen Forlag.

Busk, Christina & Madsen, Mette (2014): *Etik i offentlig ledelse*. Dansk Psykologisk Forlag.

Christensen, Anders W. (u.å.): *Pædagogers særlige viden*. BUPL. Hentet d. 12/6-2015 fra [http://www.bupl.dk/iwfile/BALG-829ENK/\\$file/viden_vilje_bog_kap_1.pdf](http://www.bupl.dk/iwfile/BALG-829ENK/$file/viden_vilje_bog_kap_1.pdf).

Dean, Mitchell (1999): *Governmentality – Power and Rule in Modern Society*. London: Sage Publications.

Etikos (u.å.): *Profil*. Hentet d. 30/7-2015 fra <http://www.etikos.dk/profil/>

Haugaard, Anette (2014): *Pædagogers psykiske arbejdsmiljø i Storkøbenhavn*. BUPL.

Jensen, Anders Fogh (2005): *Mellem ting – Foucaults filosofi*. København: Det lille forlag.

Jørgensen, Torben Beck (2015): *Menneskeopfattelser, offentlig styring og den etiske fordring* i *Nordisk Administrativt Tidsskrift* 1(92).

Kemp, Peter (2004): *Værdier i Socialpolitikken*. Hentet d. 6/3-2015 fra <http://www.statensnet.dk/pligtarkiv/fremvis.pl?vaerkid=43676&reprid=0&filid=21&arkiv=1>

Kommunernes Landsforening (2006): *Den modificerede BUM-model – nye udfordringer på social- og sundhedsområdet*. Hentet d. 24/2-2015 fra http://www.kl.dk/ImageVault/Images/id_36946/ImageVaultHandler.aspx

Larsen, Lars Thorup (2013): *Guvernamentalitet og profession: Sundheds- og socialreformer i et guvernamentalitetsperspektiv* i Johansen, Martin Blok & Olesen,

Søren Gytz (red.): *Professionernes sociologi og vidensgrundlag*. VIA Systime, pp. 143-160.

Lindgren, Sven-Åke (2002): *Michel Foucault i Klassisk og Moderne samfundsteori*, 3. oplag, Hans Reitzels Forlag.

Raffsøe, Sven & Gudmund-Høyer, Marius & Thaning, Morten S. (2008): *Foucault*. 1. udgave. Samfundslitteratur.

Thyssen, Ole (2010): *Værdiledelse – om organisationer og etik*. København: Gyldendal.

Villadsen, Kasper (2002): *Michel Foucault og kritiske perspektiver på liberalismen. Governmentality eller genealogi som analysestrategi* i Dansk Sociologi 13(3) pp. 78-97.